

ליה מזרק – אי אתה מודה במזרק שאי אפשר לו בלא זינוק?“, ופירש רש"י (ד"ה אי) שהגמ' מוכיחה ש'אוויר שסופו לנוח' נחשב כמונח, מכך שקבלת הדם כשרה כשהדם מקלח למזרק, "ואי אוויר שסופו לנוח לאו כמונח דמי – נמצא כשהוא יורד לכלי – מן האוויר הוא בא ולא מן הפר, והתורה אמרה דם מהפר יקבלנו". הן מלשון רש"י "והתורה אמרה", והן מעצם ההשוואה בין הדברים, משמע שאם הדם בדרכו מהפר למזרק עבר דרך האוויר שאינו מעל לכלי – הקבלה פסולה, ורק לפי הנחה זו ניתן להוכיח שהמעבר דרך האוויר שמעל לכלי נחשב כמונח. אם היה זה הידור בעלמא – אין מקום להוכיח דבר מכשרות הקבלה על ידי הזינוק, שהרי "אי אפשר לו בלא זינוק", ולא יכלו חכמים להחמיר בדבר⁴.

מאידיך, מן המשנה משמע שדין זה אינו מעכב, שהרי אמרה: "נשפך הדם על הרצפה ואספו פסול", ולא השמיעה חידוש גדול יותר, שאם המזרק היה לצד צוואר הבהמה, והדם קילח הצידה אל הכלי – הרי זה כנשפך (קרבן אורה; זבח תודה ד"ה נשפך, עיי"ש). עצם לשון הגמ' "צריך שיתן", "צריך שיראו", משמעה לכתחילה בלבד (שפת אמת⁵). גם מלשון רש"י בתחילת הסוגיה משמע כן, שכתב (ד"ה צריך שיתן ורידין): "דנהוי קבלה מהדם שפיר", דהיינו, שכך טוב יותר, לשיפור בעלמא, ובפרט לנוסח השטמ"ק: "דמתחזי... שפיר". יש שהשאירו שאלה זו ב'צריך עיון' (קרבן אורה; שפת אמת; זבח תודה), ובזבחי צדק מצדד שלדעת רש"י הדבר אסור מדרבנן ואינו פוסל.

סיכום

דעת רש"י, שצריך להעמיד את צוואר הבהמה והווירידים מעל המזרק, ובאופן זה הדם נחשב כבא ישירות מן הפר אל המזרק. דעת הרמב"ם, שצריך להכניס את הווירידים לתוך המזרק, כדי לקבל את כל הדם. לשיטת הרמב"ם דין זה אינו מעכב, ואילו בדעת רש"י אין זה ברור, ויש אומרים בדעתו שזהו דין מדרבנן (זבחי צדק).

עוד נראה מלשונו "ומוציא... לתוך המזרק", ומדבריו בפיה"מ "ויבליטם" וכו', שהדברים כפשוטם, שיש להכניס את הווירידים לחלל המזרק ממש (אבן האזל שם הל' ט; אך עיין הר המוריה, שפירשו כרש"י). אם כן, לדעתו 'אוויר הכלי' הוא החלל שבתוך דפנותיו, ולא האוויר שמעל הכלי (וראה במערכה הבאה).

קבלת הדם לשיטת הרמב"ם: הכהן אווז את הקנה והוושט ומכניס את הווירידים לחלל הכלי, כדי שכל דם הפר יתקבל בכלי.

האם הכנסת הווירידים מעכבת?

לשיטת הרמב"ם, אין ספק שהכנסת הווירידים אינה מעכבת, שהרי דין קבלת כל הדם אינו מעכב (ראה במערכה הקודמת). לעומת זאת לשיטת רש"י, שהבאתם לאוויר הכלי נועדה להיות קבלה ישירה מהפר, יש מקום שדין זה יעכב.

אכן, בהמשך הסוגיה משמע שהקבלה מן הפר ישירות דרך האוויר שמעל המזרק מעכבת: "רבה מתני: חבית בעא מיניה [האם המים שבאוויר נחשבים כמונחים בה], ופשט

מערכה סא. המקבל את הדם ותוך כדי כך נשבר המזרק (כהב)

הסוגיה עוסקת בהגדרה המדויקת של הקבלה, באיזה שלב במהלכו של הדם מן הבהמה אל המזרק הוא נחשב כבר כדם שהתקבל בכלי. לשם בירור הדבר הגמ' דנה במקרה חריג, שהמזרק נשבר תוך כדי קבלת הדם: האם דם

קבלת הדם לאחר השחיטה היא "עבודה" המקדשת את הדם לזריקתו. קבלה זו צריכה להעשות ישירות מן הבהמה, ואם נשפך הדם מצוואר הבהמה על הרצפה – נפסל, ואין לו תקנה באסיפתו בכלי (משנה כה, א).

4. בזבחי צדק ובשפת אמת הוכיחו כאמור מדברי רבה, אלא שהשפ"א העלה אפשרות שלישית קמא חולקת בזה.

4. בזבחי צדק ובשפת אמת הוכיחו כאמור מדברי רבה, אלא שהשפ"א העלה אפשרות שלישית קמא חולקת בזה.

5. בכמה מקומות אכן מצינו שלשון 'צריך' משמעה לכתחילה בלבד (כגון ברש"י

עוד בטרם נח בחבית כאילו היה מונח בתוכה¹. הגמ' מבארת שהחבית, שלא נשברה, היא "אויר שסופו לנוח", ולומדת מכאן שר' אסי שאל שני שאלות: האחת על אויר שסופו לנוח והשניה על שאין סופו לנוח, ור' יוחנן פשט את השאלה הראשונה בלבד, שאויר שסופו לנוח דינו כמים שכבר הונחו בכלי.

רש"י (ד"ה עד וד"ה אויר) מפרש: "עד שלא הגיע דם לאויר מזרק – לבין דופני מזרק, בעוד הדם למעלה מהן, ומיהו על כנגד אוירו הן, דהא ורידין רואים אויר כלי²... וכשהגיע דם לאויר דופנותיו עד שלא נפחתו שוליו – לא מיבעיא ליה, דמשנכנס לתוכן הויה קבלה". דעת רש"י, אפוא, שהספק הוא כאשר הדם "מרחף" מעל הכלי, האם מציאותו שם נחשבת כבר כקבלה. אויר זה נקרא "אין סופו

זה נחשב כדם שכבר התקבל בכלי, וכשר לאוספו ולזורקו במזבח, או שדינו כדם שנשפך מן הצואר לרצפה? מצב זה נקרא "אויר שאין סופו לנוח", שכן הדם המגיע לכלי לא יכול היה לנוח בתוכו. עוד דנה הגמ' על "אויר שסופו לנוח", דם הנמצא כבר באוירו של מזרק שלם אלא שהדם טרם נח בתוכו, האם מציאות זו נחשבת כקבלה? לשאלה זו השלכה אפשרית במקרה שהאדם יזיז לפתע את המזרק, והדם שבאוירו ישפך ארצה.

צירף פיה לזינוק. המניח חבית ליד המעיין שלא לשם קידוש המים באפר פרה אדומה - המים שבפי הצינור כשרים, ואינם נחשבים כמים שנשאבו שלא לשם מי חטאת, מפני שעודם מחוברים לצינור (רש"י).

לנוח", למרות שבאותה שעה שהדם שם הכלי עדיין שלם, בגלל שכלי זה עתיד להישבר עוד בטרם ינוח הדם.

שנפסלו כי לא נתמלאו לשם הקידוש.

2. בדפוסים מאוחרים נוספה המילה "בעיני", החסרה בדפוסים ישנים (דקדוקי סופרים).

חבית שמונחת תחת הזינוק. החבית התחתונה לא הונחה לשם קידוש מי חטאת, ולכן המים שבתוכה פסולים לקידוש. גם המים שמעל לחבית וטרם נכנסו אליה - פסולים, וקליטתם בכלי העליון לשם קידוש אינה מועילה, מפני שזהו "אויר שסופו לנוח", ודינם כאילו כבר הונחו בחבית שלא לשם קידוש (רש"י).

הספק ופירושו: שיטת רש"י

ר' אסי שאל את ר' יוחנן על המקבל את הדם ותוך כדי הקבלה נשברו שולי המזרק "עד שלא הגיע דם לאויר מזרק", האם "אויר שאין סופו לנוח כמונח דמי". ר' יוחנן מוכיח על שאלה זו מדין אחר לגמרי, שזרם מים המגיע לחבית נחשב

1. רש"י מפרש שנושא ההלכה הוא כשרות מים שנשאבו מן המעיין לשמש כמי חטאת לאחר שיתקדשו באפר פרה אדומה, ותנאי לכך הוא שמילויים מן המעיין יהיה לשם כך. הדיון הוא האם המניח חבית תחת זרם המים שלא לשם קידושם במי חטאת מחשיב את כל זרם המים כאילו כבר נשאבו בחבית, ונמצא

לחלל המזרק היא היוצרת את ההוה-אמינא שהדבר יחשב כקבלה. ועוד: בהלכה הקודמת כתב הרמב"ם שיש לתת את הוורידים בתוך המזרק, ולא כדעת רש"י שהוורידים מעל לכלי (עיי' במערכה הקודמת), ומשמע שהמציאות בה הגמ' דנה היא שהדם מלכתחילה נכנס לחלל המזרק.

לשיטה זו, הימצאות הדם באויר שמעל הכלי איננה קבלה כלל⁷. הספק הוא באויר שבחלל הכלי, האם הוא נחשב כקבלה למרות שאינו ראוי לנוח, ועל כך ההכרעה, שאם בשעת הכניסה לכלי הכלי היה שלם – הרי זו קבלה, ואם לאו – אינה קבלה.

המקבל ונפחתו שולי המזרק. מדובר במקרה שהמזרק נשבר כאשר הדם עודנו באויר מעל למזרק וטרם הגיע לחללו. הגמרא מסופקת בדינו, ונחלקו הראשונים בהסברת הצד להכשיר: האם בגלל שבזמן שהדם באויר מעל למזרק דינו כאילו התקבל בו (רש"י), או בגלל שנכנס אחר כך לחלל הכלי, אפילו הוא שבור (רמב"ם).

בירור פשט הסוגיה על פי שתי השיטות

לשון הגמרא: "היה מקבל ונפחתו שולי מזרק עד שלא הגיע דם לאויר [שטמ"ק: מזרק] – מהו? אויר שאין סופו לנוח – כמונח דמי או לא כמונח דמי?". לפירוש רש"י ה"אויר שאין סופו לנוח" הוא **האויר שמעל המזרק, בעוד המזרק שלם**, והוא נקרא "אין סופו לנוח" כי שולי המזרק עתידים להישבר, והרי זה מגלה למפרע שהדם לא היה "סופו לנוח". לדרך זו, השאלה מניחה לכאורה שגם האויר

הבנה זו מוכחת לכאורה מן הסוגיה, שכן ר' יוחנן מדמה זאת לחבית ש"מים שבתוכה ושבחוצה לה פסולין", הרי שגם המים שטרם נכנסו לכלי נחשבים כמונחים.

עוד משמע בסוגיה, שאם הדם שמעל לכלי אינו נחשב כמונח – הרי זה פסול, אפילו אם כעת יביא כלי שלם ויקבלנו מהאויר, כי בשעה שהיה באויר הרי זה כנשפך על הארץ. כך משתמע מראיית הגמ' מקבלת הדם הרגילה שאויר שסופו לנוח נחשב כמונח ("חבית בעא מיניה ופשט ליה מזרק, אי אתה מודה במזרק שאי אפשר לו בלא זינוק?")³.

נמצא, אפוא, שלשיטת רש"י הדין כך: בקבלת הדם חיוני שהמזרק יהיה תחת צואר הבהמה, ואם בשעת יציאת הדם לא היה מזרק תחתיו – נפסל, גם אם ימחר ויביא את המזרק לקלוט את הדם. מכאן משתמע גם חידוש לקולא: אם בשעת יציאת הדם היה המזרק מוכן תחתיו – הדם נחשב כאילו התקבל בכלי גם אם הכלי הוזה לאחר מכן והדם נשפך ארצה; ובחזון איש פקפק בדבר⁴.

שיטת הרמב"ם

הרמב"ם (הל' מעשה הקרבנות ד,ט) פוסק: "אויר הכלי – הרי הוא ככלי. היה מקבל הדם ונפחתו שולי המזרק קודם שיגיע הדם לאויר המזרק, ואחר כך הגיע הדם לאויר המזרק הנפחת – לא נתקדש הדם, שהאויר שאין סופו לנוח אינו כמונח". הפסק שאויר הכלי ככלי מובן לאור מסקנת הגמ' וראייתה מעניין החבית. באשר לאויר שאין סופו לנוח, הרמב"ם מכריע בספק הגמ' שאינו כמונח, והטעם, משום שהגמ' מסבירה את ספקותיו של ר' אסי כ"אם תמצא לומר", ובכחאי גוונא דרכו של הרמב"ם לפסוק, על פי הגאונים, שבכך נפשט הספק הקודם (לחם משנה)⁵.

יש מהאחרונים שחידשו בדעת הרמב"ם, שלדעתו הדיון בסוגיה על אויר שסופו לנוח ושאינו סופו לנוח איננו לגבי דם שמעל למזרק, כפירוש רש"י, אלא לגבי דם שנכנס לחלל המזרק⁶. כך משתמע מסתימת דבריו "אויר הכלי" ו"אויר המזרק", שהרי בדרך כלל מושגים אלה מכוונים לחלל הכלי (זבח תודה; וכתב שאולי הרמב"ם נמשך אחר לשון הגמ' וכוונתו כרש"י). עוד משמע כן ממה שהוסיף: "ואחר כך הגיע הדם לאויר המזרק הנפחת", ומכאן משתמע שהכניסה

4. לשונו (זבחים סי' ה,ז): "אין סברא כלל דחוץ למחיצות הכלי יתקדש הדם, דודאי לא חשיב כלי שרת", ולכן פירש שמדובר בכגון שהדם נתקבל אחר כך בכלי שרת אחר בטרם הגיע לארץ, והספק הוא האם פחיתת הכלי נחשבת כהפסק ואין זה "דם מהפר יקבלנו".

5. בזבח תודה מסייע לפסק זה מרב כהנא ורבה בסוף הסוגיה, הסוברים שהשאלה נשאלה רק על חבית, ומשמע שבאויר שאין סופו לנוח הדבר פשוט שלא כמונח דמי.

6. גר"ז כה, ד"ה אר"י; כה, ד"ה בעי; מנחות יא, ד"ה והנה. אבן האזל.

7. על פי זה נמצא שכאשר יש רווח בין הקרבן לבין הכלי – אין זו קבלה ישירה מן הפר, ובכל זאת הדבר אינו מעכב. כך מצינו בשיטת הרמב"ם לגבי דם שעל הסכין, ראה במערכה נט הערה 10.

3. זבח תודה ד"ה נשפך וחזר"א סי' ה,ו, על פי רש"י ד"ה אי אתה מודה. הרדב"ז (הל' מעשה הקרבנות ד,ט) אינו מודה בדין זה, ואף חידש קולא בדעת רש"י, שאם הדם הגיע לבסוף לחלל המזרק, או נגע בו אפילו מבחוץ – הרי זה כשר למרות שהכלי נשבר קודם לכן, משום שכלי השרת מקדשים אפילו כשנשברו, ו"אין קדושתן מסתלקת מהן לעולם" (לשון הרמב"ם הל' כלי המקדש א,יג). לדעתו הספק בגמ' לגבי הדם שמעל המזרק הוא רק במקרה שהדם נקלט לאחר מכן על ידי האדם (ולא באמצעות כלי שרת) בטרם עבר בחלל המזרק. ברור שלדעת הרדב"ז אין הכרח שכבר כאשר הדם נמצא מעל המזרק הוא ייחשב כמתקבל בכלי. אולם הדברים מוקשים מלשון רש"י: "וכשהגיע דם לאויר דופנותיו עד שלא נפחתו שוליו לא מיבעיא ליה", ומשמע להדיא שאם הגיע הדם לאויר הדפנות אחרי שבירת הכלי – אין זה מועיל. ועוד: אמנם כלי שרת שבור נשאר בקדושתו, אבל "קבלה" אינה אלא בכלי שלם הראוי לקבלה, וכפי שמצאנו (בעמ' א) שצריך להגביה את סכין השחיטה בין השחיטה לקבלה, ונגיעת הדם בסכין איננה נחשבת קבלה (עיי' במערכה נט).

הדופן, וכפי שכתב שהוורדין בתוך המזרק. ב. הגמ' בהמשך לגבי מילוי המים בחבית מציעה את האפשרות "דילמא בשותת" כאפשרות מנוגדת ל"אוויר כלי". לפירוש רש"י הכוונה שהמים מגיעים מידי ישירות לכלי ללא מעבר באוויר מעל הכלי, ואילו לרמב"ם הפירוש שידו נוגעת בדופן הכלי והמים זורמים מידי ישירות לדופן, ולא לאוויר שבין הדפנות.

דין הדם שלא נתקדש

כאמור, לדעת רש"י (ד"ה אוויר שאין סופו לנוח וד"ה אי אתה מודה) הדם שאינו נחשב כמונוח – דינו כנשפך מן הצואר על הארץ, ופסול. מלשון הרמב"ם "לא נתקדש הדם" דייק הזבח תודה שדעתו אחרת, שאמנם הדם לא נתקדש אך יש לו תקנה, אם יבוא כהן ויקבלנו בכלי שרת לפני שפיכתו ארצה. הדבר מוסבר על פי שיטת הרמב"ם שהתבארה לעיל, שדין הקבלה ישירות מן הפר אינו מעכב, וכשם שאויר שמעל לכלי אינו חשוב קבלה ובכל זאת אינו פוסל – כך גם כלי שבור.

סיכום

הגמ' קובעת שבקבלת הדם "אוויר שסופו לנוח" נחשב כמונוח, ואילו כשאין סופו לנוח הדבר ספק. הדוגמא לכך היא כלי שנשבר לפני שדם הקרבן הגיע לחללו. הרמב"ם מכריע שאינו נחשב כמונוח, כשיטתו בספקות שנאמרו ב"אם תמצא לומר".

מהו "אוויר שסופו לנוח" ו"אין סופו לנוח"? לדעת רש"י הספק הוא בדין הדם באוויר שמעל לכלי: אם דם זה ראוי לרדת לכלי ולהישאר בו, כי הכלי שלם – דינו כנתקבל בכלי כבר בהיותו באוויר, ואפילו אם הכלי הוזה לפתע והדם נשפך ארצה (ובחזון איש סובר שמודה רש"י שבמקרה זה הדם פסול). ואם אינו ראוי להישאר בכלי, שכן הכלי נשבר – בזה הספק האם דינו כדם שלא התקבל. יש מי שאומר, שגם במקרה זה אם הדם הגיע לבסוף לכלי השבור – הרי זה כשר (רדב"ז). אך ההבנה המקובלת ברש"י היא, שאם הדם בתחילת יציאתו מן הקרבן נחשב כלא נתקבל כהלכה – הרי זה פסול כאילו נשפך ארצה, ואין לו תקנה, אפילו אם יביאו כלי לקבלו.

הרמב"ם, להבנה מסוימת באחרונים (גרי"ז, אבן האול), סובר אחרת: הימצאות הדם באוויר מעל הכלי איננה קבלה כלל. הצד להכשיר הוא רק אם הדם נכנס לאחר מכן לחלל הכלי. הכרעת הגמ' ש"אוויר שסופו לנוח" כשר עוסקת בחלל הכלי עצמו, שאם בשעת הכניסה לכלי היה שלם – הרי זו קבלה, ואם לאו – איננה קבלה. מכל מקום, שבירת הכלי

שמעל הכלי נחשב ככלי, ואם סופו לנוח – הרי זה כשר, אך הגמ' ממשיכה ואומרת שגם בזה יש ספק, והספק נפשט שכמונח דמי.

לעומת זאת לפירוש הרמב"ם ה"אוויר שאין סופו לנוח" הוא חלל המזרק לאחר שנפחת, והוא נקרא "אין סופו לנוח" כי כעת אין לחלל זה קרקעית. לדרך זו, פשוט לגמ' שרק הכניסה לחלל המזרק מהווה קבלה, והשאלה היא האם קבלה בכלי באופן שהדם לא יחזיק מעמד שם נחשבת כקבלה.

הבדל נוסף ביניהם: לדעת רש"י הדבר ברור שכלי הקבלה צריך להיות שלם, והספק הוא על האוויר שמעל לכלי, מפני שבשעת הגעת הדם לשם הכלי עדיין היה שלם. שורש הספק הוא, מפני שכל עניינו של אוויר זה הוא היותו מבוא לכלי שתחתיו, ומכיוון שהכלי שתחתיו עתיד להישבר בטרם יבוא אליו הדם – אולי האוויר שמעל אינו נחשב כמבוא לכלי. לעומת זאת לרמב"ם הספק הוא האם כלי הקבלה צריך להיות שלם.

יתרונות בפירוש רש"י: א. מסתבר שכלי שנפחת אינו ראוי לקבלה, ולא מסתבר שהספק הוא על הזמן שהכלי כבר נשבר (דברי פנחס). ב. הגמ' בהמשך אומרת שהדין בחבית הוא "אוויר שסופו לנוח", ולכאורה הכוונה למים שבחוצה לה, כאמור, וכפירוש רש"י⁸.

יתרונות בפירוש הרמב"ם: א. הסברה הפשוטה נוטה שהגעה לאוויר שמעל המזרק איננה נחשבת קבלה. אמנם מצאנו בעניינים מסוימים שאוויר המקום נחשב כמקום (ראה להלן מערכה ר"ג), אך זאת דווקא בשטח קרקע מסוים, ולא באוויר שמעל כלי⁹. ב. לשיטה זו מובן מדוע הגמ' דנה במקרה משונה של כלי שנפחת, ולא במקרה פשוט יותר של דם המקלח מעל לכלי מעבר לעבר (ראה כיוצא בזה בבבא מציעא יב,א). ג. המושג הרגיל של "אוויר כלי" הוא חללו, כמו "אוויר כלי חרס" שאינו כולל את מה שמעליו (עיין כלים פ"ד מ"ג). ד. לפי הפירוש הראשון יש כאן לכאורה 'תרי גווני אוויר': הגמ' פותחת שהדם עדיין "לא הגיע לאוויר", וממשיכה לדון האם במצב זה "אוויר שאין סופו לנוח" וכו', כלומר, שהוא כבר באוויר. קושי זה מיושב יותר לגרסת השטמ"ק ורש"י: "לאוויר מזרק", שאולי כוונתה להבחין בין שני ה'אוויר' המדוברים.

נקודות נוספות בהמשך הסוגיה הנבדלות בין שני הפירושים: א. הגמ' אומרת שבקבלת הדם "אי אפשר לו בלא זינוק". לרש"י הפירוש הוא שהדם חייב לעבור דרך האוויר שמחוץ לכלי, ואילו לרמב"ם הפירוש הוא שהדם חייב לעבור דרך האוויר שבתוך הכלי, ולא לזרום רק על פני

8. לברייתא זו אין מקבילות בדברי חז"ל, ולא הובאה ברמב"ם, וקשה לדעת כיצד פירש אותה. אפשר שלדעתו לא מדובר על קבלת מי חטאת (כפירוש רש"י, ובדומה למשנה בפרה שמובאת בהמשך הסוגיה) אלא על גדר מים שאובין למקווה, וכוונתה לומר שהמים שבחבית כבר נשאבו, ואפילו המים שמחוצה לה, משום שאנו חוששים שהיו בתוכה וניתזו החוצה. ואם צירף פיה לזינוק - המים באים לחבית בנחת, ואין חשש שניתזו, ולכן מה שבחוץ לא נשאב. באבן האזל הסביר את הסוגיה לדעת

הרמב"ם באופן אחר, עיין שם, והעיר עליו ביד בנימין, ומדוחק קושיה זו השווה את הרמב"ם לשיטת רש"י, וכך נקט בפשטות החזו"א ס"ה, וכן נראה בר"י קורקוס הל' פסוה"ק א,כ, ראה להלן מערכה סה הערה 13.

9. אוויר השולחן דינו כשולחן עד הגובה שאליה מגיע הלחם בלבד (מנחות צו,א), משום שזהו יעודו.

ארצה – הרי זה כשר, בניגוד לדעת רש"י (זבח תודה).

איננה פוסלת את הדם, אלא שלא נתקבל כהלכתו ולא נתקדש, ואם ימהרו לקבלו בכלי שרת שלם בטרם יפול

מערכה סב. הוייתן על ידי טהרה (כה,ב)

כשהם מכונסים במקום אחד, ולא כשהם זוחלים (רמב"ם הל' מקוואות ט,ח). לדעת ר' יהודה במקרה זה ניתן לסמוך

מקוה שכשרותו נשמרת על ידי דבר המקבל טומאה. המקוה ניקב, והאדם אוטם אותו בעזרת מקל, המקבל טומאה מדרבנן. לדעת רבנו שמשון, מכיוון שכשרות המקוה תלויה בסתימה זו - אסור לאטום אותו על ידי דבר המקבל טומאה.

מקל או קנה לנקב, ואפילו זב או זבה יכולים לסתמו בידיהם והמקוה כשר, ואילו לדעת ר' יוסי כל דבר שמקבל טומאה אינו יכול לשמש כסתימה המכשירה את המקוה. מדברי ר' יוסי מוכח שדין 'הוייתן' נאמר גם במקוה, ולא רק ביצירתו הראשונית אלא גם בהחזקתו בכשרות ובמניעת זחילה הפוסלת. הר"ש מוסיף שיתכן 'דאפילו ר' יהודה דפליג הכא מודה התם [בדין המשנה בפרה], דהכא המקוה עשוי ושלם', ולכל הדעות אסור ליצור את המקוה בעזרת דבר שמקבל טומאה. גם הרע"ב פירש את המשנה כפירוש הר"ש.

הרחבת הדין גם למקוה מבוארת כבר ברש"י בסוגיין, הכותב (ד"ה הוייתן): 'הוייתן' - של מים המטהרים - על ידי טהרה תהא, כשאתה מהווה אותם להיות מקוה או קידוש הוי מהווה אותם על ידי דבר שאין מקבל טומאה'. והטעם מבואר, שהרי המקוה מוזכר במפורש בפסוק זה, ולא

נאמר בתורה: "אך מעין ובור מקוה מים יהיה טהור" (ויקרא יא,לו), ובסוגיה מובאת על כך דרשה: "הוייתן - על ידי טהרה תהא", כלומר, שתהליך הכנתם של מים המטהרים יהיה בטהרה, ללא מעורבות של טומאה. בראשונים קיים דיון נרחב על גדרו דין זה: א. מהם אותם מים מטהרים שעליהם נאמר דין זה? באופן ישיר מדובר בסוגיה כאן על הכנת מי חטאת המטהרים טמא מת בהזאתם עליו; האם כך הדין גם לגבי מים מטהרים מסוג אחר: מעיין או מקוה? ב. מהי ה'הוייה' האסורה? האם רק הכנת המקוה מראשיתו, או גם החזקתו בכשרות ומניעת פסול שעלול להתרחש בו? ג. מהי הטומאה הפוסלת? האם גם דבר המקבל טומאה מדרבנן? נבאר את השיטות השונות על פי מקורות חז"ל¹.

מקורות חז"ל בנושא זה

המשנה בפרה (פ"ו מ"ד) מלמדת כיצד להעביר מי מעיין לחבית, על מנת לתת עליהם מאפר הפרה ויוכלו לשמש כמי חטאת: "נתן ידו או רגלו או עלי ירקות כדי שיעברו המים לחבית - פסולים; עלי קנים ועלי אגוז - כשרים. זה הכלל: דבר שהוא מקבל טומאה - פסול, ודבר שאינו מקבל טומאה - כשר". העברת מי החטאת צריכה להעשות בטהרה, למרות שהכלי עצמו, בו ניתנים מי החטאת, אפשר שיהיה מקבל טומאה². בגמ' כאן דרשו זאת מהפסוק הנ"ל, שעוסק במעיין או מקוה, אך יש ללמוד ממנו כלל רחב יותר: "הוייתן של מים המטהרים - על ידי טהרה תהא" (רש"י).

מקור נוסף הוא המשנה במקוואות (פ"ה מ"ה): "הזוחלין - כמעיין, והנוטפים - כמקוה... ונוטפים שעשאן זוחלין, סומך אפילו מקל אפילו קנה אפילו זב וזבה יורד וטובל, דברי ר' יהודה. ר' יוסי אומר: כל דבר שהוא מקבל טומאה - אין מזחילין בו". פירושים שונים הציעו הראשונים למשנה זו, ומהם יוצאים כמה חילוקי דינים בדין 'הוייתן' על ידי טהרה.

שיטת הר"ש: דין 'הוייתן' - גם במקוה, ואפילו במניעת פסול במקוה

הר"ש מפרש שהסיפא של המשנה 'נוטפים שעשאן זוחלין' עוסקת במקוה ('נוטפים') שניקב, והמים יוצאים וזוחלים החוצה ('זוחלין')³. הדבר פוסל את המקוה, שכן הלכה היא שמי מקוה, בניגוד למעיין, אינם מטהרים אלא

1. להרחבת הדיון בשיטות הראשונים וחילוקי הדינים ביניהם עיין שו"ת חתם סופר יו"ד קצט.

2. כך הדין מדאורייתא, ויש אומרים שמדרבנן החמירו בדבר (עיין 'שערי היכל'

למסכת יומא, מערכה ד).

3. לפירושו, הלשון "נוטפין שעשאן זוחלין" דחוק, שהרי המקוה מעצמו נפרץ, וכך הקשה הרא"ש (מקוואות סי' יא).